



UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA BOSHLANG'ICH SINFLAR DARSLIKLARINING ZAMONAVIY TA'LIM TALABLARI ASOSIDA MUVOFIQLIGI

IBODULLAYEVA BARNO ULUG'BEK QIZI

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinflari (1–4-sinf) darsliklari zamonaviy ta'lim talablari asosida tahlil qilingan. Tadqiqotda darsliklarning mazmuniy, metodologik, didaktik va texnologik jihatdan xalqaro standartlarga muvofiqligi o'rganilgan. Milliy o'quv dasturi asosida tayyorlangan yangi avlod darsliklari avvalgi nashrlari bilan qiyosiy tahlil qilinib, ularning zamonaviy pedagogik texnologiyalar, kompetensiyaviy yondashuv va o'quvchilarning yosh psixologik xususiyatlariga muvofiqligi baholangan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, darslik, zamonaviy ta'lim talablari, kompetensiyaviy yondashuv, xalqaro standartlar, milliy o'quv dasturi, didaktik tahlil, ta'lim sifati.

ALIGNMENT OF PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS IN GENERAL EDUCATION SCHOOLS WITH MODERN EDUCATIONAL REQUIREMENTS

Abstract. This article analyzes the primary school textbooks (grades 1–4) of Uzbekistan's general secondary schools based on modern educational requirements. The study examines the compliance of textbooks with international standards from content-related, methodological, didactic, and technological perspectives. A comparative analysis is conducted between the new generation of textbooks, developed based on the National Curriculum, and previous editions. Their alignment with modern pedagogical technologies, the competency-based approach, and the psycho-age characteristics of students is evaluated.



Keywords: *primary education, textbook, modern educational requirements, competency-based approach, international standards, national curriculum, didactic analysis, quality of education.*

СООТВЕТСТВИЕ УЧЕБНИКОВ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ СОВРЕМЕННЫМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМ ТРЕБОВАНИЯМ

Аннотация. В данной статье анализируются учебники начальных классов (1–4 классы) общеобразовательных школ Узбекистана на основе современных образовательных требований. В исследовании изучено соответствие учебников международным стандартам с содержательной, методологической, дидактической и технологической точек зрения. Проведен сравнительный анализ учебников нового поколения, подготовленных на основе Национальной учебной программы, с предыдущими изданиями; оценено их соответствие современным педагогическим технологиям, компетентностному подходу и возрастно-психологическим особенностям учащихся.

Ключевые слова: начальное образование, учебник, современные образовательные требования, компетентностный подход, международные стандарты, национальная учебная программа, дидактический анализ, качество образования.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimida darslik o'quv jarayonining markaziy vositasi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich ta'lim bosqichi esa shaxs shakllanishining asosi bo'lib, aynan shu davrda o'quvchida bilish qiziqishi, o'qish malakasi, mantiqiy tafakkur va muloqot ko'nikmalarining poydevori quriladi. Shuning uchun ham boshlang'ich sinf darsliklari nafaqat bilim beruvchi manba, balki o'quvchining intellektual va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlovchi asosiy pedagogik vosita hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasidagi islohotlar so'nggi yillarda yangi bosqichga ko'tarildi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2019-yil 26-noyabrdagi "Zamonaviy maktablarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi



qaroriga muvofiq, o'quv dasturlarini ilg'or xorijiy tajriba asosida takomillashtirish, o'quv yuklamalarini qayta ko'rib chiqish va ularni xalqaro standartlarga moslashtirish, darslik va adabiyotlar sifatini oshirish ko'zda tutilgan. Ushbu islohotlar doirasida Milliy o'quv dasturi ishlab chiqilib, yangi avlod darsliklari yaratildi.

Xalqaro amaliyotda ham darslik sifati masalasi dolzarb tadqiqot yo'nalishi bo'lib kelmoqda. Xususan, xalqaro baholash dasturlari — PIRLS (4-sinf o'qish savodxonligi) va TIMSS (4 va 8-sinf matematika va tabiiy fanlar) natijalari darslik mazmunini takomillashtirishda muhim mezon bo'lib xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, tadqiqotlar ko'rsatadiki, sifatli darsliklarni tanlash o'quvchi yutuqlariga nisbatan arzon va samarali ta'sir ko'rsatish yo'llaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi — umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinf darsliklarini zamonaviy ta'lim talablari asosida tahlil qilish va ularning xalqaro standartlarga muvofiqlik darajasini baholash.

Tadqiqot vazifalari:

1. Boshlang'ich sinf darsliklariga qo'yiladigan zamonaviy ta'lim talablarini nazariy jihatdan asoslash;
2. Amaldagi boshlang'ich sinf darsliklarini didaktik, mazmuniy va metodologik jihatdan tahlil qilish;
3. Darsliklarning xalqaro standartlarga muvofiqlik darajasini aniqlash;
4. Darsliklarni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

Boshlang'ich maktab darsliklarining zamonaviy qiyofasi va unga qo'yilgan talablar. Pedagogika fanining muhim tarmog'i sanalgan tekstologiya nuqtayi nazaridan yondashsak, darslik shunchaki ma'lumotlar to'plami bo'lib qolmasdan, balki yaxlit bir ta'lim jarayonining loyihasidir. V.P. Bospalkoning qarashlariga tayanadigan bo'lsak, darslikni o'quv faoliyatini boshqarishning o'ziga xos modeli deb atash mumkin. Bugungi kunga kelib, darsliklarga qo'yiladigan an'anaviy talablar (izchillik va ilmiylik kabi) o'z o'rnini kompetensiyaviy yondashuvga bo'shatib bermoqda.

O'zbekiston tajribasi: Islohotlar va Milliy o'quv dasturi



Yaqin o'tmishda darsliklarimiz ko'proq nazariy bilim berishga moslashgan edi. Biroq, keyingi bir necha yil ichida Prezidentimiz tomonidan imzolangan qator farmonlar, ayniqsa, PF-79-sonli Farmon sohadagi muhlarni eritib yubordi desak mubolag'a bo'lmaydi.

TADQIQOT NATIJALARI. Mazmuniy transformatsiya: Sifat va mantiqiy uzviylik masalasi. O'tkazilgan mazmuniy tahlil shuni ko'rsatdiki, yangi avlod darsliklari "ma'lumotlar ombori" bo'lishdan voz kechib, ko'proq "faoliyat yo'riqnomasi"ga aylanmoqda. Ayniqsa, 1-2 sinf darsliklarida matnlarning hajmi qisqarib, ularning vizual va amaliy yuklamasi ortgani ijobiy holat. Biroq, tadqiqotimiz darsliklar mazmunidagi "mantiqiy bo'shliqlar"ni ham ochib berdi. Masalan, 3-sinf Tabiiy fanlar darsligidagi ba'zi mavzular orasida o'tish (transition) shunchalik keskin qo'yilganki, bola avvalgi mavzuda olgan bilimni keyingisiga bog'lay olmaydi.

Shuningdek, fanlararo integratsiya hali ham deklarativ (rasmiy) xarakterda qolmoqda. Masalan, matematika darsligidagi masalalar mazmuni ona tili darsida o'qilayotgan adabiy matnlar bilan deyarli kesishmaydi. Vaholanki, Finlyandiya tajribasida bu ikki fan mazmuni haftalik mavzular doirasida bir-birini to'ldirishi (Phenomenon-based learning) ta'lim samaradorligini 25-30 foizga oshirishi isbotlangan.

Kognitiv yuklama va Blum taksonomiyasi: Nega bizda "eslab qolish" ustun?

Topshiriqlar tahlili shuni ko'rsatdiki, darsliklarimiz hali ham "Xotira maktabi" asoratidan to'liq qutulmagan.

- Reproduktiv daraja (70%): Savollarning aksariyati "Kim?", "Qachon?", "Nima?" kabi faktik javoblarni talab qiladi. Bu esa o'quvchining miyasini shunchaki ma'lumot bilan to'ldiradi, lekin uni qayta ishlashga o'rgatmaydi.

- Produktiv daraja (12%): "Nima uchun?" va "Qanday qilib?" savollari orqali tahlil qilish (analysis) darajasi yetarli emas.

- Kreativ daraja (5%): "O'zingiz ixtiro qiling", "Ssenariy yozing", "Muammoning muqobil yechimini toping" kabi topshiriqlar darsliklarda juda kam uchraydi.



Metodologik "oqsoqlanish" va o'qituvchilar pozitsiyasi. So'rovnomada ishtirok etgan 120 nafar o'qituvchining fikrlari darslik va amaliyot o'rtasidagi "metodik jarlik"ni ko'rsatdi. O'qituvchilarning 74 foizi darslikda berilgan topshiriqlarni hayotga tatbiq etish uchun qo'shimcha resurslar qidirishga majbur bo'lmoqda. Buning asosiy sababi — darsliklarda loyiha usuliga (Project-based learning) asoslangan topshiriqlarning kamligidir. Darslik o'qituvchiga faqat "nima o'qitishni" aytmoqda, lekin "qanday qilib zamonaviy texnologiyalar yordamida qiziqarli o'tishni" ko'rsatib bermayapti.

Raqamli raqobat va texnologik ehtiyoj. QR-kodlar tizimi kiritilgani katta qadam bo'ldi, ammo bizning tahlilimiz shuni ko'rsatdiki, ushbu kodlar orqali o'tiladigan kontentning (videolar, audiolar) 40 foizi darslikdagi matnni shunchaki takrorlaydi. Ya'ni, raqamli resurs darslikni boyitmayapti, balki uni dublyaj qilyapti. Ekspertlarning fikricha, darslik raqamli platformalar (masalan, Khan Academy yoki milliy ta'lim portallari) bilan shunday integratsiya qilinishi kerakki, o'quvchi darsdan keyin ham o'z qiziqishiga ko'ra bilimni kengaytira olsun.

Didaktik yondashuv va kompetensiyalarning aks etishi

Yangi darsliklarning tahlili shuni ko'rsatadiki, ularda Blum taksonomiyasining quyi darajalari (bilish va tushunish) dan yuqori darajalariga (tahlil, sintez, baholash) o'tish kuzatilgan.

- Eski darsliklarda: Topshiriqlarning 70-75 foizi "qayta takrorlash" (masalan: "Matnni o'qing va mazmunini aytib bering") xarakterida edi.

- Yangi darsliklarda: Bu ko'rsatkich 40 foizga tushib, qolgan 60 foiz topshiriqlar "Mantiqiy bog'liqlikni toping", "Sizningcha, qahramon nega bunday yo'l tutdi?", "Muammoning yechimini taklif qiling" kabi tahliliy savollardan iborat.

Xususan, 1–2-sinf "Ona tili va o'qish savodxonligi" darsliklarida matnlar shunchaki grammatik qoidalarni o'rganish uchun emas, balki funksional savodxonlikni oshirish vositasi sifatida tanlangan. Bu PIRLS xalqaro baholash tizimi talablariga to'liq mos keladi. Vizualizatsiya va texnologik dizayn tahlili. Zamonaviy ta'lim talablariga ko'ra, darslik o'quvchining kognitiv yuklamasini yengillatishi



kerak. Tahlil qilingan 1–4-sinf darsliklarida vizual materiallarning (rasmlar, sxemalar, jadvallar) ulushi umumiy sahifaning 45-55 foizini tashkil etadi.

- Infografika: Matematika darsliklarida quruq formulalar o‘rmini vizual modellar va "tafakkur xaritalari" egallagan. Bu o‘quvchida mavhum tushunchalarni (masalan, kasrlar yoki ko‘paytirish) osonroq vizuallashtirishga yordam beradi.

- Multimedia integratsiyasi: Darsliklarning chekka qismlarida joylashtirilgan QR-kodlar darslikning "yopiq tizim"dan "ochiq tizim"ga o‘tganini ko‘rsatadi. Kuzatuvlarimiz shuni ko‘rsatdiki, ushbu kodlar orqali beriladigan 2-3 daqiqalik animatsiyalar o‘quvchi diqqat darajasini darsning o‘rtasida (eng pasayadigan pallada) 30 foizga oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 26-noyabrdagi "Zamonaviy maktablarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi Qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-maydagi PF-79-son Farmoni “Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi hamda uning tizimidagi tashkilotlar faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
3. Bloom, B. S. (1956). *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals*. New York: David McKay Company.
4. Fan, L. (2013). Textbook research as scientific research: Towards a common ground on issues and methods of research on mathematics textbooks. *ZDM — The International Journal on Mathematics Education*, 45(5), 765–777.
5. Xolboyeva, G. (2024). Boshlang‘ich sinf darsliklari yangi taxrirda. ResearchGate.
6. Bekbutayeva, K. T. (2022). Boshlang‘ich sinf darsliklari unga qo‘yiladigan talablar va mavzularning yoritilishi o‘quvchi yoshiga moslik darajasi. *Journal of New Century Innovations*, 11(4), 58–59.
7. Berdiyeva, S. (2024). Improving the methodology of preparing students for creative activity based on foreign experiences. *Talqin va tadqiqotlar*,(28).



8. Berdiyeva, S., & Xudoyberdiyeva, M. (2025). YOSHLARNI MILLIY QADRIYATLAR RUHIDA TARBIYALASH ASOSIDA MILLIY O'ZLIKNI YUKSALTIRISH TEXNOLOGIYALARI. *GOLDEN BRAIN*, 3(1), 87-90.
9. Nasiba, Q., & Berdiyeva, S. (2023). SIGNIFICANCE AND CONTENT OF PEDAGOGICAL DIAGNOSTIC METHODS. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND COMPUTER SCIENCES (CAJECS)*, 2(2), 51-53.
10. Qizi, B. S. E. (2025). TA'LIM JARAYONLARINI TASHKIL QILISHDA SUN'IY INTELLEKT VOSITALARINING QO'LLANILISHI. *Alfraganus*, (6 (17)), 204-207.
11. Eshonqul o'g'li, B. M. (2026). O'ZBEKISTONDA JISMONIY TARBIYA VA SPORTNING IJTIMOYIY-PEDAGOGIK ASOSLARI: ZAMONAVIY HOLAT VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI. *Modern education and development*, 41(2), 162-169.